

Ненад Милошевић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Анафора — узношење или приношење?

Abstract. Смисао, као и значење појмова *узношење* (анафора — ἀναφορά) и *приношење* (просфора — προσφορά), али и других литургијских термина (предложење — πρόθεσις, проскомидија προσκομιδή, па и евхаристија — εὐχαριστία), заступљених у евхаристијским литургијама источне литургијске породице, и даље је вредно истраживања. Циљ овога рада је покушај сагледавања различитих аспеката истог догађаја који се дешава у Анафори, без обзира на њену структуру. Иако видно неистакнут моменат који би указивао на Вазнесење (асцендентна епиклеза), у Византијским Литургијама се истицањем десцендентне епиклезе не оставља простор за рашчлањавање догађаја из икономије спасења, јер је сада Христос исти и Васкрсли, и који се вазнео на Небо, и којим се верни причешћују. Јасним истицањем да се претварање светих Дарова врши силом и дејством Светога Духа истовремено се означава и Васкрсење и Вазнесење и Педесетница.

Key words. Анафора, узношење, приношење, епиклеза асцендентна, епиклеза десцендентна

Смисао, као и значење појмова *узношење* (анафора — ἀναφορά) и *приношење* (просфора — προσφορά), али и других литургијских термина (предложење — πρόθεσις, проскомидија προσκομιδή, па и евхаристија — εὐχαριστία), заступљених у Евхаристијским Литургијама источне литургијске породице, заокупља нашу пажњу већ дужи временски период. Потреба пак за разјашњењем наведених недоумица постала је неизбежном својевремено још приликом писања два истраживачка рада у оквиру пројекта „Српска теологија у двадесетом веку“, а чији наслови гласе: „Допринос архимандрита Јустина Поповића унапређењу литургијске свести код Срба“¹ и „Хеортолошка перспектива Свете Евхаристије“². Истраживање ове друге теме увело нас је у једну прилично осетљиву проблематику vezano за поимање онога што се збива на Божанственој Евхаристији, као

* nmilosevic@bfspc.bg.ac.rs

¹ У: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 2010, 145–150.

² *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 2008, 47–53.

и онога што изражава сам текст такозваних византијских анафора, Златоустове и Василијеве Литургије. Са друге стране, благодарећи скромном проучавању прегалаштва преподобног Јустина Ђелијског на пољу литургијског богословља, наше интересовање за наведену тематику додатно се проширило уз снажан подстицај на потоње подробније трагање. У циљу прецизнијег постављања наше тезе, треба најпре истаћи чиме нас је то свети Јустин подстакао у својим преводима Литургије³.

У званичном издању *Служедника* Светог Архијерејског Синода, ђаконски позив вернима, после Символа вере, у обе евхаристијске Литургије (Златоустовој и Василијевој)⁴: „Стојмо смерно... да свети ѝринос у миру узнесемо“, не одговара изворном јелинском тексту: $\Sigma\tilde{\omega}\mu\epsilon\nu\ \kappa\alpha\lambda\tilde{\omega}\varsigma\ \dots\ \tau\eta\nu\ \acute{\alpha}\gamma\iota\alpha\nu\ \acute{\alpha}\nu\alpha\phi\omicron\rho\acute{\alpha}\nu\ \acute{\epsilon}\nu\ \epsilon\iota\rho\eta\nu\eta\ \pi\rho\omicron\sigma\phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon\iota\nu$ ⁵, нити црквенословенском преводу: „Станем добрје... свјатоје *возношеније* в мирје *ѝриносии*“. Блаженопочивши Епископ бачки Иринеј Ђирић је, у свом преводу Литургије, дио доследан црквенословенском преводу и јелинском оригиналу: „Стојмо лепо... да свето *узношење* у миру *ѝринесемо*“⁶. Јустин Ђелијски, пак, одступа од оригинала и наведени текст преводи: „Стојмо смерно... да свети *ѝринос* у миру *узнесемо*“⁷, те на тај начин замењује позиције именица „*ѝриношење*“ и „*узношење*“, па се стиче осећај промене редоследа литургијских радњи, односно догађаја. Који је разлог што српски преводиоци — Комисија Светог Архијерејског Синода за превод *Служедника* — нису исправили ову могућу грешку у Јустиновом преводу није нам познато. Штавише, наша радозналост бива израженијом услед тога што један од најмеродавнијих чланова Синодске комисије, Епископ Атанасије Јевтић, у својим потоњим преводима Литургија⁸ прецизно преводи ово место, верно црквенословенском изворнику и јелинском оригиналу. Шта је, заправо, овде спорно? Сходно наведеним језичким решењима, намеће се следеће питање: да ли се Узношење на Литургији *ѝриноси* или се пак Принос *узноси*? Судећи према јелинском оригиналу и словенском преводу, као и поменутиим српским преводима — Узношење се *ѝриноси*.

³ Ради се, заправо, о преводима Литургије који су објављени 1922. и 1978. године.

⁴ Београд 1986, 100 и 154.

⁵ У неким рукописним Молитвословима, попут оних Јеладске националне библиотеке 713 (12. век) и 662 (12–14. век), као и код Теодора Андидског (Θεοδώρου Ἀνδιδῶν, 444) стоји: τῆ ἁγία ἀναφορᾶ = за свету анафору.

⁶ Ђирић, 1942, 317.

⁷ Разлог због кога се Свети Јустин определио за наведени превод образлаже Епископ Атанасије Захумско-херцеговачки: „Кад смо преводили са Оцем Јустином Свете Литургије, хтели смо да кажемо 'да Свети Узнос у миру *ѝринесемо*', али то даш не иде српски, па смо ставили: 'да свети *Принос* у миру *узнесемо*.'" (Јевтић, 2008δ, 168). Отац Јустин је првобитно, у свом преводу Литургије из 1922. године, ово место превео са: „Стојмо добро... да свету *жрџву* у миру *ѝринесемо*“. Види: *Божанствена Литургија Свештога Оца нашега Јована Златоуста*, 1922, 64.

⁸ Види у: Јевтић, 2007, 260 и 261.

У циљу прецизности и јаснијег истицања одговарајуће проблематике, неопходно је констатовати следеће:

1. Појам *ἀναφορά* — узношење, којим се именује централна евхаристијска молитва, а коју код нас, под латинским утицајем, називамо Каноном Евхаристије⁹, као да нема јасно утемељење у тексту саме Евхаристијске молитве како у Василијевој, тако и у Златоустовој Литургији. Не бисмо се овом приликом задржавали на спору око одређивања тачног места са којим започиње Анафора али, подсећања ради, наводимо тврђења сходно којима то бива, почев од ђаконског позива: „Стојмо смерно... да свети Принос у миру *узнесемо*“, односно од самог почетка Пролога Анафоре (*Praefatio*)¹⁰. Када је реч о обе врсте тврђења, од суштинског значаја јесте навођење речи *ἀναφορά*: *Στόμεν καλός... τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν*, или упозорење у рубрици пред почетак Пролога: *Свештеник се моли, почињући светио Узношење (τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς)*.

2. Очигледно је да постоји колизија у формулацијама при ђаконском позиву: „Стојмо смерно... да свето *Узношење* у миру *принесемо*“ и упутства рубрике. Ту се првенствено мисли на „приношење“ код ђаконског позива: „Да свето *Узношење* у миру *принесемо*“, и „узношење“ у упутству рубрике: „И свештеник почиње свето *Узношење*“.

Следствено наведеним констатацијама, намећу се следећа питања: да ли на овај начин постављена проблематика заиста представља неки суштински проблем који срећемо у текстовима Литургија такозваног Византијског литургијског типа, или је пак реч о искључиво филолошким нијансама које не утичу на поимање суштине самог догађаја? И друго: шта се, овим поводом, среће у древним Анафорама других литургијских типова?

Одговори на постављена питања биће додатно отежани уколико се позовемо на уобичајене литургијске термине, а који у различитим фазама Литургије другачије именују евхаристијске Дарове, односно радње везане за Дарове: *предложени Дарови* — *предложење* (*πρόθεσθ*), *принос* — *приношење* (*προσφορά* — *προσκομιδή*) и *узношење* (*ἀναφορά*).

Грчки литургичар, о. Павле Кумаријанос, у расправи о литургијским терминима у којој утемељује своје истраживање на литургијским изворима, заступа мишљење да су термини *προσκομιδή*, *προσφορά* и *ἀναφορά*

⁹ *Каноном* се назива централни део евхаристијске молитве Римске Мисе — *Canon Missalis* или *Canon Actionis*, а који је због своје неизменљивости и добио назив *Канон*. Но ипак, врло је вероватно да је Евхаристијска молитва Римске Мисе добила име *Канон* услед тога што је она, почев још од времена Каролиншке реформе, била једина одобрена Анафора у свим Западним Црквама.

¹⁰ „Према уобичајеном мишљењу Анафора започиње речима ђакона: *Стојмо смерно, стијом са стијрахом, љазимо да светио узношење у миру принесемо*, док нас Барберински кодекс, као и Литургија Светога Марка, извештавају да Света Анафора почиње евхаристијском молитвом: *И свештеник почиње свето узношење: Достијо и љраведно...*“ (Εὐαγγέλου Θεοδώρου, 1963, 651).

синоними, те да они имају идентично значење¹¹. Иако поприлично убедљива аргументација о. Павла, а у неким сегментима и неоспорна, она ипак поседује извесне недостатке, на којима се нећемо овом приликом задржавати, већ ћемо се поново позвати на наведену фразу из Литургије: „Стојмо смерно... да свети *ѝринос у миру узнесемо*“, а која његов став чини упитним. Наши преводиоци Литургије, увидевши овај проблем као што смо већ истакли, придегавали су различитим решењима. Превод о. Јустина, односно Светог Архијерејског Синода, делује у литургијско-богословском смислу и једино могућим. Пошто су Дарови у претходном делу Литургије *ѝринейѝи* (проскомидија)¹², сада предстоји Анафора, односно њихово *узношење*. Када се, међутим, узме у обзир грчки оригинал, ствари се мењају, — Τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν — „Да свето *узношење у миру ѝринесемо*“.

Овде бисмо окончали нашу расправу о значењу термина *анафора*, уз констатацију да је наше филолошко знање веома скромно, и при томе усвајајући став позванијих ауторитета да *анафора* значи исто што и *ѝриношење*, о чему најексплицитнији став заузима Теодор Андидски у свом тумачењу Свете Литургије¹³. Оно што сматрамо кључним приликом поимања термина ἀναφορὰ, а што није у сагласности са тврђењима о. Павла, јесте чињеница да је временом дошло до диференцијације смисла ова два појма, те да је, у овоме случају, заправо реч о стручним терминима за одређене делове Литургије који означавају конкретну радњу. Стога смо склони да усвојимо мишљење блаженопочившег атинског професора литургије Панајотиса Трембеласа који, позивајући се на ставове Нила (J. M. Neale) и Хамонда (C. E. Hammond), оправдано истиче да се у Литургији разликују три фазе приношења (просфора) Светих Дарова: 1.

¹¹ Κουμάριανοῦ, 1999, 483–512.

¹² Оваквом ставу би се могла упутити озбиљна богословско-филолошка примедба. Наиме, термин *ѝриношење* којим се у српском језику преводе две речи сличног значења, *проскомидѝ* и *просфора*, нема исти смисао пре освећења Дарова (пре епиклезе) и после њиховог освећења (иза епиклезе). Дарови се након освећења називају προσκομιθέντα (принети), јер је приношење (као *проскомидѝ*) завршено, док се приношење (као *просфора*) наставља и после освећења Дарова, што следи из више пута поновљених речи Анафоре: „Још ти *ѝриносимо*...“ (Ἐτι προσφέρομεν σοι)“

¹³ „А шта је *узношење* (ἀναφορὰ)? Јасно гледање прототипа савршитељних симбола; јер је то одговарајући и истоветан именитељ за *узношење*, и зато дрхтећи заједно и плачући... ставимо трезвено и постојано, како би у миру и неустрашиви од доњих помисли, *ѝриносећи* (προσφέροντες) или *узносећи* (ἀναφέροντες) ово, удостојили се самог његовог Божанског Васкрсења...“ (Θεοδώρου Ανδιδῶν, 444D). У прилог овим тврђењима треба навести и латински превод глагола ἀναφέρω са „adfer“ — приносити, или пак, употребу поменутог термина онда када треба бити указано на узношење Светих Дарова, што значи да се у западним Литургијама не прави разлика између *узношења* и *ѝриношења*. Код Јована Мосха, у *Духовном лују* (Γωάννου Μόσχου, Πνευματικός Λεγμών, ЕПЕФ 2), такође се може констатовати истоветност наведених појмова: „προσκομιδὴν τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς“ (48), будући да Приношење на Литургији (просфора) назива *ѝроскомидија* (186, 295), а на другом месту *анафору ѝроскомидијом* (296).

на почетку Литургије, 2. приликом полагања Дарова на свети престо и 3. при изговарању речи: „Твоје од Твојих, Теби приносећи...“, где за сваку од наведених фаза важи својеобразан назив: 1. Прόθεση, 2. Προσκομιδή и 3. Ἀναφορά¹⁴. У наставку ћемо видети да је, свака од ове „три“ фазе, праћена и одговарајућом молитвом са израженим епиклетичким карактером. На основу овако постављеног редоследа произлази да термин „приношење“ (просфорá) јесте синоним за остале радње — πρόθεση, προσκομιδή, ἀναφορά, а што се види из самих молитава које прате ове радње. У Молитви предложена експлицитно се произносе следеће речи: „Боже, Боже наш... помени као благ и човекољубив оне који *принесоше* (од προσάγω), и оне за које *принесоше* (од προσάγω)¹⁵...“; у Молитви проскомидије: „Господе Боже Сведржитељу... и оспособи нас да Ти... *приносимо* (од προσφέρω) Дарове...“; а у Молитви анафоре: „Твоје од твојих Теби *принесећи* (од προσφέρω)...“ и „Још Ти *приносимо* (од προσφέρω)...“

Пажљивијим освртом на текст Златоустове и Василијеве Литургије, могуће је установити да, иако је термин *анафора* јасно истакнут, он заправо нема запажену практичну примену. Осим два наведена примера, реч *анафора* — *узношење* више се не помиње у молитви коју називамо Анафора. Уместо речи *анафора*, доминира реч *приносење*, *приносиши*, и то у примерима попут: *још Ти приносимо...*; *Твоје од Твојих, Теби принесећи...*; *За принесене и освећене часне Дарове...*; и тако даље. О чему се у ствари овде ради?

Очевидно да је новија пракса уздизања Светих Дарова од стране ђакона или, под утицајем праксе јелинофонских цркава од стране епископа, односно началствујућег презвитера настала као потреба да се истакне оно што у тексту не постоји. Ђакон или епископ уздижу Дарове, што би требало да означава *узношење* — *анафору*, коју пак прате речи...*Теби принесећи...* Осим ове, мало убедљиве праксе¹⁶, једини примерени одговор проналазимо у ставу о истоветности термина — *просфорá* и *ἀναφορά*.

¹⁴ Видети: Τρεμπέλας, ²1982, 17.

¹⁵ Мишљења смо да би, у датом случају, примеренији превод гласио: „оне који *донеше*, и оне за које *судонели*“, јер би се на тај начин истакао прецизнији смисао предложеног (прόθεσις).

¹⁶ Мишљења смо да суштина проблема није у томе ко уздиже Дарове, ђакон или свештеник, већ да ли Дарове уопште треба уздизати или не. Практика подизања светих Дарова при произношењу речи „Твоје од Твојих...“ није засведочена ни у једном рукописном Молитвослову, осим у два млађа словенска која се наводе у француском и енглеском преводу (у француском: Liturgie de S. Jean Chrysostome traduit d' après l' original slavon et rectifiée sur l'original Grec. Paris. Dumont, Libraire — Éditeur. Palais — Royal 88 (1843); и у енглеском: John Glen King, *The rites and ceremonies of the Greek Church in Russia*, London MDCCLXXII). Видети: Τρεμπέλας, ²1982, 110. Док је у неким старијим рукописима истакнуто упутство: „Καὶ ὁταν ἐκφωνῆ τὸ Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, ὡσαύτως δεῖν οὖσιν ἀμφότεροι, ὁ τε ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, τὰ ἅγια“ (Диатаксис о Божанственој Литургији, Пантелејмонов 6277–770, из 14. века); „Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν... Λεγομένης δὲ τῆς ἐκφωνήσεως ταύτης, ὡσανεὶ ἐπιδείκνυσιν ὁ ἱερεὺς τὰ ἅγια τῇ δεξιᾷ χειρὶ“ (Евхологион, Пантелејмонски 986, из 15. века); „А пошто каже *Твоје од Твојих...* и тако показује обе Светиње, свештеник и ђакон“ (Слу-

Треба нагласити да нисмо задовољни ни оваквом врстом одговора, иако је неоспорно да се ови термини могу, у већини случајева, узети као синонимима.

Приликом трагања за решењем овога проблема ствар је додатно отежана покушајем да се, на основу самог текста Литургије, реконструишу догађаји из свештене историје спасења. Таква потреба, наравно, није производ некаквог личног виђења Литургије. Оштеприхваћен је став да је Литургија у ствари откровење (Кавасила), или представљање (Еп. Атанасије)¹⁷ васколиког домостроја спасења, али не као историјски репродукована представа Христовог домостроја, већ, како истиче епископ Атанасије, „него је то литургијски дејствована, савршавана и већ антиципирана Есхатолошка Тајна Христа и Његове Цркве“¹⁸. Управо та вера Цркве изражена је речима: *Сећајући се дакле.... и свеіа ишо се нас ради збило, крсиа, ірода, іриднєвноі васкрсења, узласка на небеса, седења са десне сїране, и друіоі и славноі доласка...* или, слободно речено, *здоі свеіа ішоіа Ти ово и іриносимо*¹⁹.

Ако ствари поједноставимо и позовемо се на уобичајена симболичка тумачења Литургије која почињу да бивају све израженија од 11. века па надаље²⁰, а сходно којима, не само да се у литургијским радњама препознају догађаји из Христовог живота²¹, већ многе радње бивају пропраћене

жебник Божидача Вуковића, 1554. год., превод: Јевтић, 509).

¹⁷ Јевтић, 2010, 279.

¹⁸ Епископ Атанасије, „Свети Симеон Солунски као тумач богослужења“, у: Јевтић, 2008а, 462.

¹⁹ „Цела Мистагогија (Литургија) је као нека јединствена икона једног Тела, односно Спаситељевог житељства. Она пред наше очи доводи све делове Његовог живота, од самог почетка па до краја, и то у њиховом правом распореду и поретку“ (Νικόλαου Καβάσιλα, *Εἰς τήν Θεῖαν Λειτουργίαν Α΄*, 7, ЕПЕФ 22, 36). „У овој молитви Свете Литургије прошлост, садашњост и будућност, представљају се и доживљавају се као једно литургијско *сада* (νῦν) и *данас*, тако да Црква у Литургији доживљава стварање света, пад и искупљење човека, смрт и Васкрсење Христово, Његов Први и Други Долазак и Будуће Царство као један *евхаристијски доіађај*, јер у свему томе центар и садржај је Христос...“ (Еп. Атанасије, *исіо*, 363). „Све се то у Литургији мистагошки — силом и дејством Светога Духа понавља, непоновљиво понавља, тј. актуализује, оприсутњује, тј. на начин светотајински“ (Јевтић, 2010, 275).

²⁰ Ср. Соулс, 1980, 70.

²¹ Символизам у Литургији почиње да се јавља знатно раније, код Ареопагита, Максима Исповедника, Германа Цариградског. Кавасила, пак, карактеристично истиче да се свим оним што се чита и савшава на Светој Евхаристији „открива домострој Спаситељев: наиме, први део јерургије показује почетак Његовог домостроја, други део показује оно што потом следи, а последњи део оно што се на концу збивало. Због тога они који гледају савршавање јерургије, имају пред својим очима сва дела Христовог домостроја; док освећење Дарова, као и само жртвовање, *објављују смртіу Њеіову* (1 Кор 11, 26), васкрсење, и Вазнесење на небо, јер претвара ове часне Дарове у само Тело Господње, које је све то претрпело: и Распеће, и Васкрсење, и Вазнесење на небо. А оно пак пре жртвовања (показује) све оно што је претходило смрти: Његов долазак, прво јављање, и коначно

одговарајућим цитатима из Светога Писма или црквене химнографије, ствари би, у том случају, изгледале отприлике овако:

а) Дарови се доносе у цркву и свештеник их предлаже — Предложење (Πρόθεση), што изображава крсну жртву Спасову. Припрема светих Дарова на Предложењу пропраћена је речима: „Као овца на заклање би вођен“ (Ис 53, 7), „Јер се узима са земље живот његов“ (Ис 53, 7), Жртвује се јагње Божије...“, „Један од војника прободу му ребра копљем...“ (Јов 19, 34). У међувремену се појавила и тенденција да Предложење добије и символику Оваплоћења Логоса, што се исказује навођењем речи из Еванђеља при полагању звездице на дискос: „И дошавши звезда стаде над местом где беше Дете“ (Мат 2, 9–10)²².

б) потом свештеници или ђакони приносе — просκομιζοῦν Дарове и полагају их на жртвеник — Проскомидија, а што представља погреб Спаситељев и Његово полагање у гроб: „Благообразни Јосиф, скинувши са дрвета пречисто Тело... положи га у нов гроб.“, „У гробу телесно, у аду душом као Бог...“, „Гроб твој, Христе, извор васкрсења нашега...“

в) да би потом следило Приношење — Анафора, при чему Господ шаље Духа Свога Светога и претвара Дарове у Тело и Крв Христову — а то означава Васкрсење Христово: „Васкрсење Христово видевши, поклонимо се...“, „О велика и најсветија Пасхо, Христе!“ Са друге стране, уметањем тропара трећег часа усред епиклезе овај део као да задобија значење Педесетнице: „Господе, који си у трећи час Апостолима својим ниспослао Духа свог, Њега, Благои, не одузми од нас...“

г) и, на крају се све окончава причешћивањем свих — што би такође требало да указује на Педесетницу: „Видесмо Светлост истинску; примисмо Духа Небеског...“²³ Приликом оваквог начина излагања редоследа радњи, а где видно изостаје тематика Вазнесења²⁴, наше кључно питање гласи: у чему се онда, овде, огледа *Приношење* које јесте Централни део Литургије?

показивање. Док оно што после жртвовања долази (објављује) *одећање Оца* (Лк 24, 49, Дап 1, 4)... односно силазак Светога Духа на апостоле... Из тог разлога је потребна ова симболика (τύπος), она се не изражава само речима, него саме те догађаје поставља пред наше очи, а са друге стране дива видљива током целокупне јерургије (Литургије)... све док нас не доведе до ове Трпезе“ (Νικολάου Καβάσιλα, *ιστιο*, Α', б, 14, 36 и 42).

²² Ср. Φουντούλης, 1989, 245. Назначена тенденција је, у јелинофонским Црквама, још више изражена тиме што се на почетку проскомидије уводи тропар: „Припреми се Витлејеме...“, а на крају се умеће божићни отпуст: „Који се у пећини родио и у јаслама лежао...“

²³ На Литургији се не подстиче само подражавање догађаја из историје спасења кроз символичке представе или умна приближавања истим, сходно њиховим пренаглашеним истицањем, већ се у Духу Светоме реализује сопствено искуство догађаја причешћивањем самим Христом.

²⁴ Теодор Андидски у полагању Дарова на свети престо поред застрте горњице, подизања на Крст, затим Погреба и Васкрсења види и опонашање Вазнесења. Видети: Θεόδωρου Ἀνδιδων, 441С.

Кључни, тојест најзначајнији догађај у Литургији, свакако је освећење Дарова које се по владајућем уверењу збива приликом изговарања речи Епиклезе, а при којој се свештеник моли да Господ пошаље Духа свога Светога на нас и на њпредложене Дарове. Наведено место свакако означава Васкрсење Спасово, јер, до тада мртво Христово Тело које почива у гробу (хлеб и вино), сада бива подигнуто силом Божјом и постаје живо (евхаристијски Дарови). У наставку следи Ходатајствена молитва или Диптиси, са којима се и окончава Анафора, тако да није могуће пронаћи моменат којим би се могло истаћи Вазнесење. Тим поводом није тешко претпоставити да је ненаглашеност момента Вазнесења довела до познијег увођење псаламског стиха: *Узнеси се на небеса, Боже, и њо свој земљи слава Твоја* (Пс 56, 6, 12 и 107, 6), а у неким рукописним Требницима 17. и 18. века²⁵ додат је и стих: *Узиће дої са усклицањем...* (Пс 46, 6), који изговара свештеник при кађењу преосталих светих Дарова после причешћа верних.

У даљем разматрању задате проблематике долазимо до питања: да ли додатну забуну изазивају, или можда доприносе разрешењу проблема, литургичари—класици који у Литургијама праве разлику између такозваних узлазних (асцендентних) и низлазних (десцендентних) епиклеза? Ако се у већини Литургија призива Господ да ниспошље Духа Светог на Дарове и да их учини Телом и Крвљу Христовом, и то називају низлазном епиклезом, онда у неким Литургијама молитву у којој се моли да Господ прими Дарове на свој наднебески Жртвеник²⁶ виде као узлазну епиклезу.

Ако пак, сходно актуелном симболизму, освећење Дарова при низлазној епиклези представља Васкрсење Христово, зар не би можда ова узлазна епиклеза могла бити моменат који указује на *узлазак на небеса* — Вазнесење? Колико год звучало неубичајено, овде треба истаћи да дотични моменат узношења — *анафорас* светих Дарова Богу на наднебески Жртвеник, најкарактеристичније излаже древни Римски канон: *Усрдно Те молимо, свемојни Боже, да руке Свешћоїа анђела Твоїа њпринесу ово на вишњи жртѡвеник Твој, њпред лице Божансѡвеної величансѡва Твоїа...*²⁷

Узлазна или асцендентна епиклеза ипак није карактеристична само за Римски канон, како се то обично сматра, већ је она садржана у многим анафорама, не само западне, него и источне литургијске породице. Немајући намеру да улазимо у детаљнију анализу епиклеза у тим анафорама, овом приликом наводимо неке карактеристичне елементе у источним Литургијама који могу бити доведени у везу са асцендентном епиклезом:

²⁵ Видети у: Τρεμπέλας, ²1982, 151.

²⁶ Римски канон: „Súplices te rogámus...”

²⁷ Супротстављајући се мишљењу „неких Латина“, који су тврдили да није потребно никакво посебно мољење над Даровима после речи установљења, а при којима се према њиховом поимању врши претварање, Кавасила истиче да се претварање Дарова у Латинској Литургији дешава при изговарању молитве: Súplices te rogámus... (Усрдно Те молимо...). Видети: Ν. Καβάσιλα, *нав. дело*, 156.

- Анафора *Завештања* (Testamentum Domini nostri Jesu Christi):... *Сећајући се дакле Твоје смрти и Твоја васкрсења, њриносомо њи Хлеб и чашу, узносећи благодарење (евхаристију) Теби... Приносимо Ти благодарење, Тројице вечна... Господе Душе Свети, узнеси њиће ово и храну ову ка светиоси Твојој...*²⁸.
- Ходатајствена молитва Серапиона Тмуитског — *Прими Благодарење (Евхаристију) народа Своја...*²⁹
- Молитва пред причешће код Теодора Мопсуестијског (Катихетске омилије 21): *Тада њрвосвешћеник окончава мољење да ова жртва буде услышена (прихваћена) њред Бојом и да на све нас сиће благодати Духа Светија.*³⁰
- Литургија Апостолских установа³¹, анамнеза: *Приносимо Теби, Цару и Боју, њо Њејовој зайовесии. Хлеб овај и чашу ову... и молимо Те да милосииво њоіледаш на њосиављене њред Тобом Дарове; јектенија после Анафоре: За дар њринеи Господу Боју њомолимо се, да би ја блаи Боі њримио засиујнишићвом Христиа своја на нагнедески Свој жрћвеник као њријатиан мирис...*³².
- Литургија Светога Апостола Јакова, молитва пре Оче наш: *Боже и Оче Господа и Боја и Сиаса нашеі Исуса Христиа... ове њринеиће Ти Дарове, њоклоне, њлодове, њрими као мирис миомира...*³³.
- Литургија Пређеосвећених Дарова Светога апостола Јакова, молитва после Католичанске јектеније: *И дај нам, Господе, да блајојодан буде њринос наш, освећен Духом Светим...*³⁴.

Треба још истаћи да прозбе у јектенијама Златоустове, Василијеве и Јаковљеве Литургије на истом овом месту садрже готово истоветно мољење: *За њринесене и освећене часне Дарове,... да човекољубиви Боі наш, њримвиши их у свој нагнедески и умни жрћвеник, као мирис миомира духовноја, нисиошље нам за њо дожанску блајодати и дар Светија Духа.* А у Василијевој Литургији, у молитви која следи по овој јектенији, јасно се каже: *Боже наш, Боже сиасења, Ти нас научи... њримвиши дарове*

²⁸ Mainz 1899, 139. О овом компилаторском делу видети: Јевтић, 2007, 88–89.

²⁹ „Εὐχή Προσφόρου Σαραπίωνος Ἐπισκόπου (1)“, издање: Rodopoulos, 1967, 126.

³⁰ Teodor Mopsuestijski, 2004, 178–179.

³¹ Иако ова Литургија садржи проблематичне аријанске интерполације, сама њена структура се може условно узети као израз литургијске праксе сиријске Цркве у 4–5 веку. О овој Литургији видети: Јевтић, 2007, 81–88.

³² „Constit. Apost. Lib. VIII, Cap. XII–XIV“, у: Hammond, C.E., Brightman, F.E., 2006, 97–98.

³³ „Liturgia Sancti Jacobi graecorum, XVIe“, у: Hammond, C.E., Brightman, F.E., 2006, 129.

³⁴ „Λειτουργία Προηγιασμένων Δόρων Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου“, приредило: Φουντούλης, 1979, 54. Такође, у Коптској Литургији, Молитва пре причешћа: *Нека њоіледа Син Твој на њринос овај и нека ја њрими блајојодно...;* као и у древној Мозарабској Литургији, где на крају канона хор поје: *Прими, Господе, жрћиву нашу њред Тобом...*

ове, очисти нас... Овде је, дакле, разлика само у глаголском времену „примивши их“, што треба да значи да су дарови већ примљени у „наднебески жртвеник“³⁵.

Напоследку, приметно је да свака од „три“ наведене фазе у приношењу — просфорá дарова, бива пропраћена сопственом епиклезом, и то са две асцендентне и једном десцендентном. Тако имамо епиклезу Предложења: „Боже, Боже наш, који си послао Небески хлеб... Ти сам благослови ово Предложење и прими га у свој наднебески Жртвеник...“³⁶, затим епиклезу Проскомидије: „Господе Боже наш, Ти си саздао нас и увео у овај живот... прими је (словесну и бескрвну жртву) у свети и наднебески и умни твој Жртвеник, као мирис миомира и узврати нам благодаћу Светога Духа. Погледај на нас, Боже, и на ову службу нашу, и прими је као што си примио Авељеве дарове, Нојеве жртве... тако и из руку нас грешних, по благиости својој, Господе прими Дарове ове...“, и на крају епиклезу Анафоре: Још ти приносимо ову словесну и бескрвну службу... ниспошљи Духа твога Светога на нас и на ове предложене Дарове.

Из свега до сада реченог, а у циљу појашњења до сада проистеклих недоумица, извесне су две могуће претпоставке:

1. Позивајући се на најстарију сачувану опцију Антиохијске Литургије, на основу које су се развиле Литургије византијског литургијског типа, вероватно да је наведеној јектенији, „*За њринесене и освећене часне Дарове...*“,

³⁵ Без обзира на глаголско време, партицип аориста — *ѡримившии*, и у Златоустовој и Василијевој Литургији, као и у Јаковљевој и Литургији апостолских установа јасно се истиче да су освећени Дарови узети у *свешћи и наднебески Жртвеник*, јер, како истиче Кавасила „Бог присваја Дарове тако што их претвара у Тело и Крв Јединороднога“. (N. Καβάσιλα, *Εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, 168).

³⁶ Вредна пажње је и молитва коју свештеник изговара на Предложењу при вађењу честице у спомен Пресвете Богородице: „...чијим молитвама прими, Господе, жртву ову у наднебески твој Жртвеник“. Један од најстаријих помена ове молитве налази се у Молитвослову Пантелејмон. 770(49) из 14. века. Посебно интересовање изазива скупина рукописних Молитвослова из периода од 13. до 18 века у којима Литургија Свете Четрдесетнице, или како је данас називамо Литургија Прећеосвећених Дарова садржи Молитву предложења, која се изговарала при вађењу Агнеца из дарохранилнице и полагања на дискос. Ова молитва, уз одређене варијације, гласи: „Молитва предложења: Господе Боже наш, који си нам показао пут спасења, Ти нас оспособи да Ти приносимо Жртву бескрвну, Жртву прећеосвећену, на славу и похвалу Христа Твога...“ (Патмос. 709 из 1260. год. Филотеј 177, из 1332. год), или: „Боже, Боже наш, Који си нам показао ову велики тајну спасења, Ти нас удостој да Ти приносимо Жртве бескрвне, жртву Прећеосвећену, на славу и похвалу Христа Твога. Јер се освети и препрослави свечасно...“ [Јелад. нац бидлиотека 2086, Филотеј 177 (14. век); Paris gr. 324 (14–15. век); Констанонит 19(20), Јелад. нац бидлиотека: 661 (15. век), Филотеј. 164 (15–16. век); Јелад. нац бидлиотека: 756, 761, 767 и 802 (16. век)...]. У овом контексту посебан значај има упутство у Молитвослову Синајске бидлиотеке № 968, из 1426. године, који прописује да, иако се негде нађе Молитва предложења, она се не говори, „до само: *Молитвама свешћих оцаца наших...*, јер су Дарови прећеосвећени и та Жртва је савршена“. По атинском литургичару Д. Моратису, молитва Предложења је новији уметак настао по узору на остале Литургије. (Μωραΐτου, 1955, 44). О Молитви предложења видети више код: Успенски, 2008, 205–206.

следила молитва која је имала садржину узлазне епиклезе, јер само је на тај начин она могла имати свој одговарајући смисао на дотичном месту. Та молитва је, или скраћена у до нас допрлој форми, или је потпуно отпала. У Василијевој и Златоустовој, као и Јаковљевој Литургији, измењено је глаголско време и молитва је отпала због доминације силазне Епиклезе, на којој се јако инсистирало на Истоку, нарочито од краја 2. века³⁷ или је, пак, премештена на друго место (на Проскомидији или после Великог входа).

2. Преовладавање такозване силазне епиклезе у источним Анафорама учинило је да „узношење Дарова“ буде смештено пре њиховог освећења, односно пре утврђеног почетка Анафоре, а то је у такозваној Молитви проскомидије после полагања светих Дарова на жртвеник, а пре Символа вере, што литургичари називају предепиклезом: *Госїоде Боже наш... Прими је (ову словесну и бескрвну жрївну) у свети и наднебески и умни Твој Жрївеник као мирис миомира и узврати нам блаїодаћу Светїоїа Духа Твоїа... и ѓрими је као шїїо си ѓримио Авељеве дарове... шїако и из руку нас ѓрешних, ѓо блаїосїи својој, Госїоде, ѓрими Дарове ове.* Ако овде није реч о премештању ове молитве са места пре причешћа, онда би се вероватно прозда у јектенији после Анафоре могла односити на ову молитву, односно на сву Молитву анафоре³⁸. О сличности садржине не треба посебно говорити. Молитва Предложења у Јаковљевој Литургији такође потврђује нашу претходно изложу хипотезу. Она је, у овом случају, иста она молитва која се у Василијевој и Златоустовој Литургији налази на самом крају Проскомидије: *Боже, Боже наш, који си ѓослао Небески Хлеб, храну свему светїу, Госїода нашеїа Исуса Хрїста... Ти сам блаїослови ово ѓредложење и ѓрими їа у свој наднебески Жрївеник...*

Древност Литургије Светога Апостола Јакова и релативна новина у премештању Проскомидије у Византијским Литургијама пре њеног почетка, могла би да подстакне на закључак да је прводитна предепиклеза, односно Молитва предложења, *Боже, Боже наш, који си ѓослао Небески Хлеб*, заједно са проскомидијом, премештена на данашње место пред почетак Литургије, а да је на њено место премештена нешто измењена молитва пред Оче нашом: *Госїоде Боже наш, Ти си саздао нас и увео у овај живої...*³⁹ а којом се у ствари и завршавала Анафора.

³⁷ Види: Успенски, 2002, 66–83.

³⁸ „Из тог разлога наши свештеници, после молитве да се претворе Дарови у Божанско Тело и Крв, када наводе наднебески Жртвеник, не моле се више да се Дарови принесу, него, као да су већ принети тамо и као да су примљени, моле се да нам се ниспошље благодат и дар Светога Духа. „Помолимо се, каже, за освећене Дарове“. Да се освете? Никако, пошто су освећени, већ да буду освећујући за нас, да Бог који је њих осветио и нас преко њих освети“ (N. Καβάσιλα, *нав. дело*, 163).

³⁹ Молитва приношења у Василијевој Литургији, какву је имамо у данашњем облику, несумњиво има садржину припремне молитве пред почетак приношења: „Прими нас који се приближујемо светом Жртвенику твојом..., да будемо достојни приносити Теби..., да бисмо, удостојивши се беспрекорно служити светом Жртвенику твојом...“

Ова молитва Приношења у Литургији Василија Великог свакако представља кључ за решавање нашег проблема. Наиме, византијско поимање Литургије и оног што се на њој дешава као да следи нешто другачију логику од оне која се може срести у неким другим Литургијама Истока и Запада. Држећи да је Евхаристија догађај Цркве⁴⁰ у Духу Светоме (ἐν ἁγίῳ Πνεύματι), при чему нема Евхаристије без Цркве, нити Цркве без Евхаристије, наглашено се истиче да је Божанствена Литургија у целости епиклетичког карактера, због чега она и почиње епиклезом: *Мир свима*. — *И Духу ѿвоме*⁴¹, и завршава: *У миру изиђимо*. Тај почетно-завршни благослов конституише скупину народа у заједницу Цркве, и на крају благодатне дарове Цркве шаље свету на освећење. У контексту оваквог поимања Литургије питање карактера епиклезе, као и момента претварања светих дарова, бива посматрано из сасвим другачије перспективе. Питање броја епиклеза и њихових усмерења (асцендента и десцендентна) овде ни у ком случају не треба да посебно истичу време или место освећења Дарова, већ чињеницу да се Дарови освећују Духом Светим, који сабира Цркву и освећује заједницу: „Ниспошљи Духа твога светога на нас и на ове предложене Дарове...“⁴², на Дарове да их покаже Телом и Крвљу Господа Исуса Христа, а на нас да би нас учинио достојним причасницима Њиме, како би „Бог који је њих (Дарове) осветио и нас преко њих освети“⁴³.

Из свега до сада изложеног могао би се извући погрешан закључак да у византијским Литургијама постоје извесни недостаци, и то по питању кључног елемента Анафоре који се назива *еѿиклеза*. Подразумева се да је до оваквог закључка могуће доћи само уколико се приступи некритичкој компаративној анализи актуелне Анафоре са Анафорама других литургијских типова, али, наравно, и пренаглашеним симболичким рашчлањивањем Литургије као јединственог евхаристијског догађаја, на појединачне симболичке радње које би требало да, свака понаосод,

⁴⁰ О вези Евхаристије и Цркве видети: Поповић, 1978, 567–568.

⁴¹ „А Утјешитељ Дух Свети, Кога ће Отац послати у име моје, Он ће вас научити свему и подсетиће вас свему што вам рекох. Мир вам остављам, мир свој дајем вам; не дајем вам га као што свијет даје.“ (Јов 15, 26–27); „Јер Он је мир наш, који и једне и друге састави у једно“ (Еф 2, 14). Штавише, сама Анафора започиње истим само проширеним поздравним благословом: „Благодат Господа нашег Исуса Христа, љубав Бога и Оца, и заједница Светога Духа, да буде са свима вама“. Да је овај литургијски поздрав од суштинског значаја при савршавању Светих Тајни уверава нас Свети Златоусти који истиче да свештенослужитељ „не дотиче Дарове који се налазе испред њега пре него (народу) зажели благодат од Господа и док му (народ) не одговори *И са Духом ѿвојим...*, јер онај који је ту ништа не чини... већ благодат Духа“ (Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, Ὀμιλία Α΄*, ЕПЕ36, 312). Поменути отац истиче, на другом месту, да тај мир „представља образац Онога (Христа) и треба да га примамо са свом спремношћу (προθυμία) пре Трпезе“ (*Ὀμιλία ΑΒ΄* 6, ЕПЕ 10, 400).

⁴² „Благодат (Светога) Духа, која је присутна и која лебди над свима, јесте она која остварује (κατασκευάζει) тајинствену Жртву.“ (Ἰωάννου Χρυσόστομου, *ισίω*, 312).

⁴³ Νικολάου Κάβασιλα, 163.

представља неки догађај из историје спасења. Мишљења смо да је период пренаглашеног истицања симболичког доживљаја Литургије у доброј мери био изазван практичним изменама које су се током времена дешавале у Литургији, као и слабљењем литургијске свести вернога народа. Наведимо овде само измештање Проскомидије пред почетак Литургије и њено уобличавање у заседну аколутију, затим уметање нових певаних елемената који су требали да покривају време тајног читања молитви (Сугуба јектенија после еванђеља, Херувимска песма, Прозбена јектенија после Анафоре, Достојно јест ваистину..., тематски причасни), или певаним истицањем већ постојећих (Свјат, Свјат..., Тебе појем..., велико Амин, Господе помилуј, Тебје Господи). Све наведено, не само да је подстицало додатно симболичко тумачење, већ је давало простора додатном уметању елемената који су текстуално тумачили поједине радње, односно делове Литургије („Као овца на заклање би вођен.“, „Јер се узима са земље живот његов.“, Жртвује се јагње Божије...“, „Један од војника прободу му ребра копљем...“, „Стаде Царица са десне стране...“, „Врлина твоја, Христе...“, „И дошавши звезда стаде над местом где беше Дете“, „Благословен који долази у име Господње.“, „Благообразни Јосиф...“, „У гробу телесно...“, „Гроб твој, Христе...“, „Благообразни Јосиф.“, „Господе, који си у трећи час...“, „Васкрсење Христово видевши...“, „О велика и најсветија Пасхо...“, „Узнеси се на небеса, Боже...“, „Узиће дог са усклицањем...“, „Видесмо Светлост истинску...“).

И да резимирамо. Уверења смо да је евхаристијска молитва, која се у источној литургијској породици назива Анафора, добила тај назив према:

а) смислу самог приношења, а то је узношење нас самих на небо (*Горе имајмо срца*, а у неким Литургијама: *Горе имајмо ум и срца*)⁴⁴, јер, како каже Свети Златоусти: Евхаристија „нас ослобађа од земље и премешта на небо, и од људи нас чини анђелима“⁴⁵, или, по речима Анастасија Синаита: „Анафора се назива јер се ка Богу уносити“⁴⁶,

б) мољењу при Приношењу да Господ *прими Дарове у нагнебески Жртвеник* и да нам за то *узврати благодатну Светиога Духа*. Уосталом, колико год да актуелну епиклезу препознајемо као искључиво десцендентну, она је ипак двосмерна, ако тако смемо да кажемо. Иако у њој није употребљен глагол „уносити“, већ „приносити“, а што у суштини исто

⁴⁴ Свештеников позив: „Горе имајмо срца“, а којим започиње Узношење, уводи нас у саму бит Евхаристије, узношења нас и наших дарова Богу. Цео, дакле, ток приношења завршава се узношењем — анафором, јер онога тренутка када принесени дарови постану Жртвеним Даровима, онда се садржином саме Жртве реализује и њено узношење и прихватање од Бога Оца, јер, по речима Светога Кавасиле, „приношење Дарова садржано је у њиховом освећењу“. Они и постају истинском Жртвом јер их је Бог примио као најскупоценију жртву. „Бог присваја ове Дарове, тако што их претвара у Тело и Крв Јединороднога“ (Νικόλαου Καβάσιλα, *нав. дело*, 166–168).

⁴⁵ Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Ἐπίγραμμα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Ὁμιλία ΚΕ', ΕΠΕ 10, 160.

⁴⁶ Ἀναστασίου τοῦ Συναΐτου, *Λόγος περὶ τῆς ἀγίας συνάξεως*, ΕΠΕφ 13Α, 396.

значи, јер је и у једној и у другој варијанти крајње одредиште Бог Отац, у овој епиклези се најпре каже: „Још ти ѿриносимо ову словесну и бескрвну службу“, а тек онда се моли низпослање Духа Светога.

Под узношењем светих Дарова овде не треба подразумевати њихово измештање са земље на небо, како каже Свети Кавасила, ради њиховог освећења, или због промене њихове вредности, пошто су Дарови већ узесени и примљени самим њиховим освећењем, већ се моли да Бог „као ударје ниспошље благодат и дар Светога Духа“⁴⁷. Неоспоран је овакав став Кавасилин, нарочито ако се под освећењем светих Дарова подразумева један део целовите евхаристијске молитве (Епиклеза). Тело Христово је, после освећења Дарова, „истовремено са нама, и изнад небеса и седи са десне стране Оца, на начин који је само Њему познат“⁴⁸.

Дакле, циљ овога рада није било дављење филолошком, па чак ни богословском анализом појмова *узношења* и *ѿриношења*, већ покушај сагледавања различитих аспеката истог догађаја који се дешава у Анафори, без обзира на њену структуру. Иако видно неистакнут моменат који би указивао на Вазнесење (асцендентна епиклеза), у Византијским Литургијама се истицањем десцендентне епиклезе не оставља простор за рашчлањавање догађаја из икономије спасења, јер је сада Христос исти и Васкрсли, и који се вазнео на Небо, и којим се верни причешћују⁴⁹. Јасним истицањем да се претварање светих Дарова врши силом и дејством Светога Духа истовремено се означава и Васкрсење и Вазнесење и Педесетница.

Напослетку, треба истаћи да се суштински одговор на наше постављено питање са почетка текста налази у вери Цркве. Ту веру упечатљиво „сумира“ Никола Кавасила који каже да, пошто предложени Дарови приме свесилног Духа, „све од свештенодејства *'исѿуни се и изврши се'*, и Дарови се осветише, и жртвовање је извршено“⁵⁰, или, по речима Кирила Јерусалимског, „све чега се Свети Дух дотакне, то се освети и претвори“⁵¹.

Литература

- Ἀναστασίου τοῦ Συναΐτου. *Λόγος περὶ τῆς ἀγίας συνάξεως*. ЕПЕФ 13А.
Божансѿивена Лиѿурѿија Свеѿѿоѿа Оца нашеѿа Јована Злаѿѿоусѿа (1922).
 Београд.
 Εὐαγγέλου Θεοδώρου (1963). *Ἀναφορά*. У ΘНЕ, том 2. Ἀθήναι.

⁴⁷ Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν*, ΑΑ' 2, ЕПЕФ 22, 156–162.

⁴⁸ *Исѿѿо*, 158.

⁴⁹ „Ово је Тело, ово је Крв, које је зачето од Духа Светога, рођено од Марије Дјеве, погребено, устало у трећи дан, узнело се на небеса и село са десне стране Оца.“ (Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν*, ΚΗ', 143).

⁵⁰ Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, ΚΗ', ЕПЕ Φιλοκαλία 22, 140–142.

⁵¹ Κυρίλλου Ἱερουσολυμῶν, *Κατήχησις μυσταγωγικὴ Ε', ζ'*, ЕПЕ 2, 382. Ср. Дионисије Козански, *Тумачење Божансѿивене Лиѿурѿије*, у: Јевтић, 2009, 304.

- Јевтић, А. (2007). *Χριστός Нова Пасха* (том. 1). Београд–Тредиње.
- Јевтић, А. (2008а). *Χριστός Нова Пасха* (том. 3). Београд–Тредиње.
- Јевтић, А. (2008δ). *Предавања о Лиѡυρѣји*. Манастир Жича.
- Јевтић, А. (2009). *Χριστός Нова Пасха* (том 4). Београд–Тредиње.
- Јевтић, А. (2010). *Οг Ου̅κροβεња до Царсѡва Недескої*. Острог.
- Ίωάννου Μόσχου. *Πνευματικός λειμών*. ΕΠΕφ 2.
- Ίωάννου Χρυσοστόμου. *Εἰς τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν, Ὁμιλία Α΄*. ΕΠΕ 36.
- Ίωάννου Χρυσοστόμου. *Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Ὁμιλία ΚΕ΄*. ΕΠΕ 10.
- King, J. G. (1772). *The rites and ceremonies of the Greek Church in Russia*. London.
- Κουμαριανοῦ, Π. (1999). Πρόθεση, Προσκομιδὴ, Προσφορά. *У Θεολογία*, τόμ. Ο΄. τεῦχος Β΄–Γ΄.
- Κυριλλου Ἱεροσολυμων. *Κατήχησις μυσταγωγικὴ Ε΄, ζ΄*. ΕΠΕ 2, 382.
- Μωραΐτου, Δ. (1955). *Ἡ λειτουργία τῶν προηγιασμένων*. Θεσσαλονίκη.
- Νικολάου Καβάσιλα. *Εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν, ΚΗ΄*. ΕΠΕ Φιλοκαλία 22.
- Νικολάου Καβάσιλα. *Εἰς τὴν θεϊαν λειτουργίαν, ΛΑ΄, 2*. ΕΠΕφ 22, 156–162.
- Νικολάου. Καβάσιλα. *Εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν Α΄, 7*. ΕΠΕφ 22, 36
- Ποповић, Ј. (1978). *Доїмаїица* (том III). Београд.
- Rahmani, Ig. (1899). *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, II, XVI, Mainz.
- Rodopoulos, P. (1967). *The Sacramentary of Serapion*. Thessaloniki.
- Срѣска ѡεолоїија у двадесетѡм веку: исѡраживачки ѡродлеми и резулѡаїи*, књ. 3. (2008). Београд.
- Срѣска ѡεолоїија у двадесетѡм веку: исѡраживачки ѡродлеми и резулѡаїи* књ. 5. (2010). Београд.
- Σούλτς, Χ-Γ. (1980). *Ἡ Βιζαντινὴ Λειτουργία*. Ἀθήνα.
- Θεοδώρου Ἀνδίδων. *Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ Θεΐα Λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ μυστηρίων*. PG 140.
- Teodor Mopsuestijski (2004). *Katehetske homilije*. Tenšek T. (пр.). Zagreb.
- Τρεμπέλας, Π. (ῆ1982). *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι, κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*. Ἀθήναι.
- Ғирић, И. (1942). *Недеља Свеїе Педесеїнице*. Ујвидек.
- Успенски, Н. (2002). *Анафора*. Вршац.
- Успенски, Н. (2008). *Литургија Пређеосвећених Дарова. У Изадрана лиѡυρѣиѡчка дела*. Шиденик.
- Φουντούλης, Ί. (1979). *Κείμενα λειτουργικῆς (19)*. Θεσσαλονίκη.
- Φουντούλης, Ί. (1989). *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας, Β΄*. Ἀθήνα.
- Hammond, C.E., Brightman F.E. (2006). *Ancient Liturgies of the East*. Gorgias Press.

Nenad Milošević

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

Anaphora — Exaltation or Offertory?

The meaning, as well as the significance of notions exaltation (anaphora — ἀναφορά) and offertory (prosphora — προσφορά), along with other liturgical terms (placement — πρόθεσις, proskomidion προσκομιδή, even the Eucharist — εὐχαριστία), represented in the Eucharistic liturgies of the Eastern liturgical families, is still worth studying. The aim of this paper reflects an attempt to perceive different aspects of the same event that takes place in Anaphora, regardless of its structure. Although strikingly undistinguished moment that would suggest Ascension (ascendent epiclesis), highlighting descendent epiclesis in the Byzantine liturgy leaves no room for parsing events from the Economy of Salvation, because Christ is now the same, the Risen one, and Who ascended to heaven, and Whom the faithful receive in the Holy Communion. Clear emphasis, that the conversion of the Holy Gifts is done by the power and action of the Holy Spirit, at the same time marks the Resurrection and the Ascension and Pentecost.

Key words: anaphora, exaltation, offertory, ascendent epiclesis, descendent epiclesis.

Датум пријема чланка: 3. 11. 2014.

Датум прихватања чланка за објављивање: 11. 12. 2014.